

İsmâil Zühdü (Eski) Efendi'nin sülüs nesih murakkamın ketebe kıtası (TİEM, nr. 2433)

rencilerinden Kâtibzâde Mustafa Efendi yazdı. Ancak kabrinin yeri bugün belli değildir. Şeyhülislâm Küçükçelebizâde İsmâil Âsım Efendi vefatına, "Ola hattât İsmâil Zühdî'ye cinân menzil" mısrayla tarih düşürmüştür.

İsmâil Zühdü kısa hayatı içinde kitap, murakka' ve kıta neviden eserler vermiştir. İstanbul Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'nde (nr. 2433) muhafaza edilen 1140 (1728) tarihli ve on altı kıtalı sülüs, nesih meşk murakkaı, onun hat sanatında eriştiği seviyeyi gösteren güzel bir örnektir. Bunun yanında, III. Ahmed devrinde İstanbul surlarının tamiri esnasında Ahırkapı'nın üstündeki 1140 tarihli celî sülüs tamir kitâbesinin İsmâil Zühdü tarafından yazıldığı imzasından anlaşılmaktadır: "Asr-ı Sultân Ahmed-i vâlâ-cenâb / Hisn-ı İstanbul'u âbâd eyledi". İsmâil Zühdü'nün Kâtibzâde'den başka talebeleri arasında Çömez Ömer, İbrâhim Rodosî ve aynı zamanda ebru üstadı olan Ayasofya hatibi Mehmed efendiler ünlü hattatlar dandır.

BİBLİYOGRAFYA :

Suyulcuzâde, *Devhatü'l-küttâb*, s. 58; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 119-120; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 99-100; Cl. Huart, *Les calligraphes et les miniaturistes de l'orient musulman*, Paris 1908, s. 160; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 135-136; M. Uğur Derman, "İsmâil Zühdî", *TA*, XX, 313.

M. UĞUR DERMAN

İSMÂİL ZÜHDÜ, Yeni

(ö. 1221/1806)

Osmanlı hattatı.

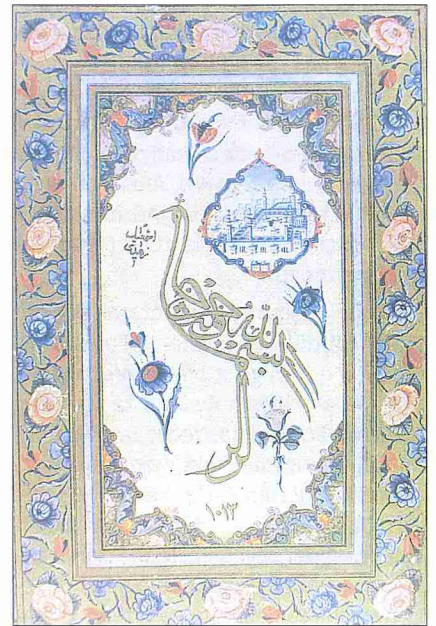
Ünye'de doğdu. Kendisinden önce yaşayan ve aynı adı taşıyan diğer meslektaşından ayırt edilmek için "Yeni", "İkinci" lakaplarıyla veya Zühdî-i Sâni olarak anılmıştır. 1750'li yılların başında henüz gençken babası Mehmed Kaptan onu tahsil gayesiyle İstanbul'a götürdü. Hıfzını tamamladıktan sonra Eğrikapılı Râsim Efendi'nin önde gelen talebelerinden Morali Ahmed Hıfzî'den sülüs, nesih ve rikâ' yazılarını meşketti. Hat öğrenimini tamamlayınca Zühdî mahlasıyla icâzet aldığı bilindiği halde icâzetnâmesi belirlenememektedir. Ancak mevcut en eski eserinin ince nesihle yazılmış 1175 (1761) tarihli bir mushaf olduğuna bakılırsa bu tarihten önce icâzete hak kazandığı anlaşılır. 1204 (1790) yılında bir talebesine verdiği icâzetnâmede Eğrikapılı Râsim Efendi'nin öğrencilerinden Hacı Mehmed Emin Efendi'yi hocası olarak belirttiğine göre muhtemelen Ahmed Hıfzî Efendi'nin ölümünden sonra bu zattan da faydalanmıştır. Müstakimzâde *Tuhfe-i Hattâtîn*'de, Eğrikapılı Râsim Efendi'nin yetiştirdiklerinden Mehmed Emin adlı dört ayrı hattat tesbit ettiği için bunlar arasında İsmâil Zühdü'ye hocalık edenin hangisi

olduğu anlaşılamamaktadır. Ayrıca tarih olarak *Tuhfe-i Hattâtîn*'in sınırı olan 1200 (1786) yıllarında tanınmış hattatlardan sayıldığı halde burada İsmâil Zühdü'nün yer alması müellifin unutmamasından kaynaklanmış olmalıdır. İbnülemin Mahmud Kemal'in *Son Hattatlar*'daki Mihalicî Mehmed Şâkir'den 1180'de (1766) icâzet aldığı rivayeti ise bir kaynak gösterilmediğinden mesnetsiz kaldığı gibi icâzet tarihinde de bir uyumsuzluk vardır. Çünkü İsmâil Zühdü bu yıllarda artık başarılı bir hat muallimi mertebesine erişmiştir. Nitekim üç yıl sonra kardeşi Mustafa Râkım Efendi'ye sülüs-nesih yazılarından icâzet verecektir.

İsmâil Zühdü, Sultan III. Mustafa'nın saltanat yıllarında (1757-1774) Enderûn-ı Hümâyun'un hat muallimliğine getirildi, vefatına kadar sürdürdüğü bu vazifesi dolayısıyla imzalarında "kâtib-i sarâyı sultânî" veya "hâce-i Enderûn-ı Hümâyun" unvanlarını kullanmaya başladı. 1 Şevval 1221'de (12 Aralık 1806) vefat eden İsmâil Zühdü Edirnekapı Kabristanı'na defnedildi. Baş taşı celî sülüs, ayak taşı celî ta'lik hattıyla kardeşi Mustafa Râkım tarafından yazıldığı gibi manzum kitâbenin metni de ona aittir.

Necmeddin Okyay ve Macit Ayrıl'a göre İsmâil Zühdü, elinden tashihsiz harf çıkarmakta geçmişteki hattatlar içinde

İsmâil Zühdü'nün (Yeni) leylek şeklindeki besmelesi (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 314/40)

emsali bulunmayan bir üstattır. Eski hattatlar da tashihsiz yazarlar, fakat bu arada bünyesi bozuk harflere de yer yer rastlanabilirdi. İsmâil Zühdü ise tashihe gerek duymayacak kadar düzgün harflerle yazmıştır. Onun sülüs hattını yazarken tekrarladığı bir husus da aradaki bazı nokta ve işaretleri siyah mürekkeple değil zermürekkeple koyarak daha sonra etrafını tahrirlemesidir; bu ise yazıya ayrı bir cazibe kazandırır. İsmâil Zühdü'nün sülüs-nesih yazılarındaki tavrı Hâfız Osman üslubundadır.

Zühdü Efendi mushaf, en'âm-ı şerif, delâilü'l-hayrât, hilye, pek çok murakka' ve kıta yazmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde iki Mushaf-ı Şerif ile (Emanet Hazinesi, nr. 128, yazılışı 1218 [1803]; Medine, nr. 29, yazılışı 1219 [1804]) mushaf cüzleri (Yeniler, nr. 119, yazılışı 1218 [1803]; Emanet Hazinesi, nr. 268, yazılışı 1218 [1803]), Zühdü Efendi'nin nesih yazıdaki sanat kudretini belgeleyen eserleri arasındadır. Ayrıca İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (AY, nr. 6765) nesih hatla yazdığı bir Amme cüzü bulunmaktadır. Ketebesinde Şeyh Hamdullah Efendi'nin hattından istinsah edildiği kayıtlı bulunan eserin yazılış tarihi belirtilmemiştir. Aynı kütüphanede nesih hatıyla bir de delâilü'l-hayrât mevcut olup (III. Ahmed, nr. 5769) 1212 (1797) yılında yazılmıştır.

İsmâil Zühdü'nün yazdığı bir murakkaa 1310 Ramazanında (Nisan 1893) "diş kirasi" mahiyetinde sahip olan Sâmi Efendi, o zamana kadar Mustafa Râkım yolunda celi sülüs yazıyorken bu murakka'daki sülüs satırların ilhamıyla celi üslûbuna yeni bir şive getirmiştir. Klasik üslûptaki sülüs-nesih hilyelerine de rastlanan İsmâil Zühdü, yaşadığı devir için hayli ileri bir deneme olan leylek biçimindeki besmelesiyle de dikkati çeker (TSMK, Güzel Yazılar, nr. 314/40). Ancak bu eseri zerendûd tarzında işleyen müzehhip 1213 (1798) yerine dalgınlıkla 1013 (1604) tarihini koymuştur.

Zamanını devamlı yazı yazarak geçiren İsmâil Zühdü Efendi, İstanbul'un mesire yerlerine gittiği vakit bile kalemi elinden bırakmayan bir hattat olarak tanınmıştır. Nitekim Sâdâbâd'da, Yedikule bostanında, Çeşmemeydanı'nda yazdığını belirttiği kıtaları görülmüştür. Kendisine sülüs hattı öğrettiği Şânîzâde Mehmed Atâullah Efendi de "şeyhülhattâtîn" olarak andığı hocasının Ortaköy'deki yalılarına gelip haftalarca kaldığını ve kıtalar yazdığını

İsmâil Zühdü'nün (Yeni) sülüs-nesih hatlarıyla hilye-i şerifi (Ekrem Hakkı Ayverdi hat koleksiyonu)

ğını tarihinde kaydetmektedir. Atâullah Efendi'nin babası Şânîzâde Sâdik Efendi tarafından Ortaköy'ün Çevirmeci sokağı üzerinde yaptırılan çeşmenin zamanımıza gelebilen 1198 (1784) tarihli celi sülüs kitâbesi de İsmâil Zühdü tarafından yazılmıştır.

İsmâil Zühdü, bilhassa Şeyh Hamdullah Efendi'yi ve Hâfız Osman'ı taklit ederek yazdığı kıta ve karalamalarıyla da hayranlık uyandırmıştır. Celi sülüste eski üslûba bağlı olarak yazdıklarına Ortaköy'deki çeşmenin, Eyüp-Defterdar arasındaki, III. Selim'in hemşiresi Şah Sultan'a ait türbenin (1215/1800) ve Fatih Nişancı Mehmed Paşa Camii haziresindeki Hatice Hanım'a ait kabrin (1219/1804) kitâbeleri örnek gösterilebilir. Levha şeklinde eserleri de vardır. İsmâil Zühdü Efendi pek çok hattat yetiştirmiştir. Kardeşi Mustafa Râkım ile İbrâhim Şevki efendiler ön-de gelen talebelerindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şânîzâde, *Tarih*, II, 195-197; Habîb, *Hat ve Hattâtân*, İstanbul 1305, s. 163; *Sicill-i Osmanî*, II, 430; Cl. Huart, *Les calligraphes et les miniaturistes de l'orient musulman*, Paris 1908, s. 188; Ahmet Süheyl Ünver, *Hattat İsmail Zühdü Efendi*, İstanbul 1953; İbnülemin, *Son Hattatlar*, s. 472-476; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, ts. (Yayın Matbaacılık), s. 186, 188; M.

Uğur Derman, *İslâm Kültür Mirasında Hat San'atı*, İstanbul 1992, s. 203-204; a.mlf., *Letters in Gold*, New York 1998, s. 96-97; a.mlf., "Hattat Sâmi Efendi'nin Diş Kirası", *Hayat Tarih Mecmuası*, II/12, İstanbul 1969, s. 20-22; a.mlf., "Ölümünün 163. Yıldönümünde Hattat İsmail Zühdü Efendi", *Hayat Mecmuası*, XLIX, İstanbul 1969, s. 23-26; "İsmail Zühdü", *TA*, XX, 313-314.

M. UĞUR DERMAN

İSMÂİLİ (الإسماعيلي)

Ebû Bekr Ahmed b. İbrâhîm
b. İsmâil el-Cürçânî el-İsmâilî
(ö. 371/982)

Hadis, fıkıh ve kelâm âlimi.

277 (890) yılında Cürçân'da doğdu. Dedesine nisbetle İsmâilî diye anıldı. Küçük yaşta Ahmed b. Hâlid ed-Dâmegânî ve Hüseyin b. Hafs el-Cürçânî'den hadis yazmaya başladı. İbrâhîm b. Hânî el-Mühelbî'den fıkıh öğrendi. Dedesinden ve babasından rivayette bulundu. İsmâilî, ilk ilmi seyahatini Hasan b. Süfyân'dan hadis okumak üzere dayısı ile birlikte Nesâ'ya yaptı (294/907). Daha sonra Rey, Hermedan, Bağdat, Kûfe, Basra, Enbâr, Ahvaz, Musul, Mekke, Vâsıt ve Nişâbur'a giderek Ahmed b. Muhammed b. Mesrûk, Ca'fer b. Muhammed el-Firyâbî, Ebû Ca'fer İbn Ebû Şeybe, İbn Nâciye, Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, İbn Huzeyme, Muhammed b. Yahyâ el-Mervezî, Ebû'l-Kâsim el-Begavî'den hadis dinledi. Kendisinden Hâkim en-Nisâbü'rî, Ebû Hâmid el-İsferâyînî, Mâlinî, Berkânî, İbn Mencûye, Sehmî, Abdülkâhir el-Bağdâdî gibi âlimler rivayette bulundu. Ailesinde ilim geleneği kendisinden sonra oğulları Ebû Sa'd İsmâil, Ebû Nasr Muhammed ve torunları ile devam etti (Sem'ânî, I, 251-255). İlmî şöhreti yanında toplumdaki yüksek mevkii ve cömertliğiyle de tanınan İsmâilî Receb 371'de (Ocak 982) vefat etti.

Aralarında Berkânî'nin de bulunduğu kalabalık bir öğrenci grubu İsmâilî'nin ilme dair sözlerini yazmaya özen göstermiş olup onun fıkıhta Şâfiî mezhebinin tercih ettiği ve fıkıhla ilgili eser yazdığı belirtilmiş, muhtelif eserlerde fikhî görüşleri kaydedilmiştir. Tefsir, garîbül-Kur'ân ve garîbül-hadis konularında da otorite sayılan İsmâilî'nin itikadda ehl-i hadisin görüşünü benimsediği; meselâ Allah'ın Hz. Âdem'i kendi elleriyle yarattığı, Allah'ın elinin insanın bilemeyeceği şekilde açık bulunduğu ve onun arşı kapladığı